

I. ПОЛІТИКА І СУСПІЛЬСТВО

Тетяна Бевз

ВЗАЄМОДІЯ ОПОЗИЦІЇ, ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ВЛАДИ У ПОЛІТИЧНОМУ ПОЛІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена проблемам взаємодії опозиції, громадянського суспільства і влади у сучасній Україні. Акцентується увага на проектах, які здійснює опозиція спільно з громадянським суспільством. Проаналізована діяльність опозиції, влади і громадянського суспільства у парламентській виборчій кампанії 2012 р.

Ключові слова: опозиція, влада, громадянське суспільство, політичне поле.

Tatiana Bevez *The interaction between opposition, civil society and government in political field of Ukraine.*

The article provides an analysis of the interaction between opposition, civil society and government in contemporary Ukraine. The author describes projects that opposition has done in cooperation with civil society. The activity of opposition, government and civil society during the 2012 parliamentary election campaign are considered in the article.

Key words: *opposition, government, civil society, political field.*

Основою опозиційної діяльності є наявність конструктивної альтернативної програми розвитку держави. Адже «опозиційність – це зіткнення насамперед стратегічних шляхів або стратегій розвитку» [1, с.54]. Єдиною опорою опозиції є громадянське суспільство. На жаль, досі немає альтернативного закону, концепції чи програми опозиції про громадянське суспільство. Правда, спроба створити законопроект була здійснена представниками громадянського суспільства ще у серпні 2000 р. Тоді співробітники Одеського інституту муніципальної демократії і прав людини розробили проект Закону «Про громадянське суспільство в Україні». Суть Закону визначалася

преамбулою: «Цей конституційний Закон визначає правові основи для творення, розвитку і захисту громадянського суспільства в Україні, найважливішим призначенням якого є забезпечення природних прав її народу на свободу, самовизначення, суверенітет, національну безпеку, розвиток і контроль над своєю державою» [2]. На жаль, проект не був реалізований і не став законом. Важливо зазначити, що проекти законів опозиція у перше десятиліття незалежності не пропонувала. Натомість, у програмах політичних партій, як опозиційних, так і провладних, і навіть тих, які дотримувалися нейтральної позиції і щодо влади, і щодо опозиції, були розділи про громадянське суспільство, параграфи, визначення, а також проекти його побудови.

До загальних механізмів впливу громадян на ухвалення рішень на рівні всіх органів виконавчої влади можна віднести участь в ухваленні рішень у сфері регуляторної політики (Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»), звернення громадян (Закон України «Про звернення громадян», «Про доступ до публічної інформації») та всеукраїнський референдум. На рівні органів виконавчої влади механізмами участі громадян в ухваленні рішень є громадські ради та консультації із громадськістю (Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» № 996 від 3 листопада 2010 р.), а також громадська експертиза органів виконавчої влади (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» від 5 листопада 2008 р. № 976). Ці механізми базуються на демократичних процедурах, зокрема, громадські ради формуються самими представниками інститутів громадянського суспільства, а позапланові консультації із громадськістю мають бути проведені, якщо таке звернення надійшло від трьох організацій. Рішення громадських рад, як і рішення за підсумками консультацій із громадськістю та громадської експертизи, є обов'язковими для розгляду органом виконавчої влади. Попри наявні недосконалості в законодавчому регулюванні цих процедур більшість проблем у їх застосуванні лежить у площині практики правозастосування, профе-

сійної підготовки та виконавчої дисципліни як представників органів виконавчої влади, так і самих громадських організацій [3, с.21].

Опозиція, беручи участь у роботі парламенту, намагається лобіювати законопроекти, які спрямовані на розвиток і захист громадянського суспільства. Натомість, з приходом кожної «нової» влади відсоток ухвалених законів від опозиції постійно падає. Якщо у період 2005–2009 р. з усіх підписаних Президентом законів 15% були ініційовані опозицією, то, починаючи з 2010 р. і до сьогодні, таких лише 2% [4]. Однак це не означає, що опозиція не виступає з законопроектами. Так, створення громадського мовлення, по-перше, є ініціативою опозиційних парламентських партій. По-друге, створити громадське мовлення вже багато років поспіль вимагають українські журналісти і громадські організації. По-третє, це є зобов'язанням України перед Парламентською асамблеєю Ради Європи (ПАРЄ). Зазначимо, що Закон «Про систему суспільного телебачення і радіомовлення України» був ухвалений ще у 1997 р., однак він так і не став чинним. Законопроект про громадське ТБ і радіо у Верховній Раді України шостого скликання так і не вдалося прийняти, хоча відповідні проекти вносили на розгляд парламенту двічі: перший 2009 р. (А. Шевченко), другий – 2010 р. (А. Шевченко, Є. Суслов і В. Каськів).

Черговий раз питання про громадське мовлення розглядали уже народні депутати сьомого скликання. Був представлений опозиційний законопроект № 1076-1(автори – народні депутати А. Шевченко з фракції Об'єднаної опозиції, Т. Кутовий з Партії «УДАР» та І. Мірошниченко від ВО «Свобода») про зміни до Закону України «Про систему суспільного телебачення і радіомовлення України». Згідно із законопроектом забороняється втручатися у редакційну політику громадського мовника та знімається з нього обов'язок висвітлювати діяльність владних органів. Базовими документами для громадського мовника у законопроекті визначено редакційний статут і програмну політику. Відповідно до законопроекту опозиції громадське мовлення мають створити на базі державних медіа – 32 державних телерадіокомпаній, інформаційного агентства «Укрінформ» та студії «Укртелефільм». Згідно з опозиційним законопроектом громадське телебачення матиме Наглядову раду, яку

формуватимуть 15 представників парламентських фракцій та медійних громадських організацій.

Проект закону від опозиції передбачає також щорічний незалежний аудит і публічний звіт громадського мовника. Фінансувати громадське телебачення буде держава в обсягах, не менших за 0,05% держбюджету. Канали громадського мовлення здійснюватимуть трансляцію без реклами. Натомість, усі ці положення залишаються нереалізованими.

З допомогою опозиційних сил відбулася підтримка парламентом відміни голосування за законопроект про кримінальне покарання за наклеп. Депутати ввімкнули «задній хід» від страху перед журналістською солідарністю і реакцією громадянського суспільства. Як зазначив О. Третьяков: «Скасування одіозного законопроекту – приклад того, як громадянське суспільство може змусити владу і політиків прислухатися до думки людей» [5].

Не лише у парламенті, а й на засіданнях опозиційного уряду розглядалися питання, пов'язані з громадянським суспільством. Так, опозиційний уряд на своєму засіданні 6 травня 2010 р. затвердив «Програму розвитку української мови, української культури та історичної свідомості громадян України», розраховану на 2010–2014 рр. Ю. Тимошенко зазначила, що проект Програми розроблений та запропонований Студентським братством. Лідер опозиції наголосила на тому, «щоб стало доброю традицією, щоб ми на кожному засіданні опозиційного уряду одним з питань розглядали пропозиції представників *громадянського суспільства*, ухвалювали рішення і починали втілювати їх в життя, використовуючи наші громадські, парламентські можливості та можливості опозиційного уряду» [6].

За ініціативи Студентського братства було створено громадський моніторинговий комітет щодо захисту української мови, культури та історичної свідомості української нації. Комітет провів консультації з представниками інтелігенції та сформував відповідні проекти рішень обласних, міських, районних рад. Ю. Тимошенко закликала міністрів опозиційного уряду під час підготовки змін до Держбюджету–2010 і відповідних законопроектів врахувати пропозиції, підготовлені Студентським братством, та рекомендувати органам місцевого самоврядування розробити комплексні заходи для

реалізації положень Програми на місцях на 2010–2014 рр. та передбачити у місцевих бюджетах кошти на їх виконання [6].

Власне, опозиція постійно робила спроби підтримувати зв'язок з громадянським суспільством. Лідер партії «Батьківщина» Ю. Тимошенко уже у вересні 2010 р., виступаючи на партійній конференції Київської обласної організації ВО «Батьківщина», закликала громадянське суспільство та засоби масової інформації не бути пасивними спостерігачами знищення демократії в Україні партією влади та Президентом [7].

На початку лютого 2011 р. Ю. Тимошенко знову апелювала до громадянського суспільства: «Для того, щоб наша країна повернулася на демократичний шлях розвитку, нам потрібне активне громадянське суспільство та підтримка міжнародної спільноти. Партія, яку я очолюю, та я докладаємо усіх зусиль для захисту демократичних цінностей в Україні» [8].

Натомість, партійний функціонер ВО «Батьківщина» Г. Немиря висловив думку про те, що громадянське суспільство в Україні дуже політизоване внаслідок слабкості політичних партій і невиконання урядом своїх функцій. Тому воно вимушене грати роль опозиції [9].

Власне це підтвердила і ситуація з Ю. Тимошенко. Постійно відбувається зворотний зв'язок громадянського суспільства з політичною опозицією. Досить часто ініціативи громадянського суспільства прагнуть реалізувати проблеми опозиції та навіть її лідерів. Так, за увесь час перебування лідера опозиції Ю. Тимошенко у в'язниці Президенту України було надіслано понад 100 різних клопотань про її помилування. Під вимогою до Президента звільнити Ю. Тимошенко підписалися понад 20 тисяч громадян України [10]. Громадськість Черкаської області та представники громадянського сектору України звернулися до Президента з клопотаннями про звільнення та повну юридичну та політичну реабілітацію Ю. Тимошенко [10]. У березні 2012 р. з аналогічним клопотанням до Президента звернулися Герої України, представники української інтелігенції, письменники, митці, науковці та видатні громадські та політичні діячі. Аналогічне звернення підписали понад 30 експертів, політологів, соціологів та представників громадських організацій. Серед них: О. Гарань, В. Фесенко, І. Бекешкіна, О. Сушко,

І. Жданов, О. Рибачук, В. Сюмар, Т. Возняк, О. Черненко та інші. З клопотаннями про помилування Ю. Тимошенко звернулися також відомі українські дипломати та народні депутати-жінки. Аналогічний документ було передано і Українською Гельсінською спілкою з прав людини [10].

Оцінюючи бездіяльність української опозиції під час демонстрацій владою демократичних засад, німецький дипломат, правник, посол Німеччини в Україні у 2000–2006 рр. Д. Штюдemann констатував: «Вони не лише були бездіяльні. Лихо в тому, що вони частина цієї системи. Для мене це страшно, але представники навіть молодшого покоління поведуться як уся ваша політична еліта. Тож я наполягаю на тому, що зміни в країні можливі тільки через розвиток громадянського суспільства. Це складно, але не безнадійно. А еліта – й та, що біля керма, й та, що в опозиції, – це одне й те саме коло, і я не бачу, щоб у них була можливість змінитися» [11].

Лідер партії «УДАР» В. Кличко закликав громадянське суспільство дати оцінку закону про вибори народних депутатів. На думку В. Кличка, ухвалений 17 листопада 2011 р. закон про вибори не враховував реальні потреби українського суспільства. Він вважав неприйнятним той факт, що ухвалення законопроекту відбулося без громадського обговорення, за 40 хвилин, без можливості внести зміни і поправки, розібрати кожен статтю цього ключового для життя країни законопроекту. Запропонував 22 листопада, у день, коли Україна відзначатиме День свободи, зустрітися експертам і представникам громадських організацій і поговорити про долю української демократії [12]. На жаль, ця розмова відбулася постфактум і змінити виборчий закон вона уже не змогла.

Крім зв'язку, який опозиція обов'язково повинна мати з владою – тиснути на неї, пропонувати альтернативні шляхи, сучасна опозиція, безумовно, має спілкуватися із суспільством через нові громадські інституції, через журналістів. Газета «День» виступила своєрідним «провідником» між лідерами опозиції та представниками громадянського суспільства, запропонувавши їм дискусійний майданчик «Новий порядок денний: опозиція – суспільству». 15 березня 2012 р. у редакції відбувся анонсований круглий стіл з участю лідера партії «УДАР» В. Кличка, голови політради Політи-

чної партії «Нашої України» В. Наливайченка, народного депутата, члена партії ВО «Батьківщина» А. Сенченка. Громадські інституції представляли В. В'ятрович (історик, ГО «САМ»), І. Когут (голова ради «Лабораторії законодавчих ініціатив»), І. Луценко (керівник ГО «Збережемо старий Київ»), О. Кривдик (політолог, активіст), а також С. Заліщук (ініціатор громадського руху «ЧЕСНО» [13]. Це була відверта розмова про взаємодію опозиції і громадянського суспільства у парламентській виборчій кампанії. В. Наливайченко наголосив: «Політикам треба визнати, що в Україні зараз є якісна альтернатива – це рівноправна співпраця з громадськими рухами, організаціями, лідерами. Їх треба залучати в рамках об'єднання опозиції [14].

Традиція влаштовувати круглі столи була продовжена. Розвінчувати міф про те, що усувати владу немає з ким, взялася Об'єднана опозиція «Батьківщина». Опозиціонери першими в країні не побоялися зібрати за одним круглим столом активістів громадянського суспільства. Серед них популярні блогери, відомі журналісти, керівники громадських організацій, що опікуються контролем над виборами – словом, усі ті, хто активно висував претензії до всіх політиків загалом. На круглий стіл прийшли керівники всіх семи партій, що входили до Об'єднаної опозиції: А. Яценюк, О. Турчинов, С. Соболєв, Б. Тарасюк, А. Гриценко, В. Кириленко, Ю. Гримчак. Не чекаючи зливи вимог і критики з боку активістів громадянського суспільства, опозиціонери прийшли на зустріч з уже готовою пропозицією. Вони принесли документ під назвою «Декларація про забезпечення чесних і прозорих виборів», в якому врахували вимоги і пропозиції від організацій, присутніх на зустрічі.

У «Декларації» Об'єднана опозиція врахувала думку громадських організацій і планувала координувати свої дії з громадянським суспільством. Позиція громадянського суспільства чітко виявилася у русі «Чесно», у Комітеті виборців України, «Опорі» тощо. «Як результат, були сформовані принципові критерії від представників цих організацій, як від посланців суспільства. Важливо, що процес об'єднання опозиції відбувався паралельно процесу створення критеріїв від громадянських організацій» [15]. Крім зобов'язань дотримуватися проголошених принципів під час формування списків, опозиція пообіцяла на перспективу – зобов'язати тих депутатів, які

пройдуть від Об'єднаної опозиції, виконати низку вимог. Списки претендентів у мажоритарних округах передавалися для повного громадського аудиту. Відповідальність за кожного кандидата несла політична партія. Об'єднана опозиція підготувала законопроект про відкликання депутата за німецьким зразком, який дозволяв громаді проводити референдум щодо того, чи потрібен їм такий недобросовісний депутат. Громадянське суспільство мало отримати списки раніше, ніж Центри виборчком.

Об'єднана опозиція переконала членів громадянського суспільства, що не буде застосовувати технологій прямого та непрямого підкупу виборців, не впливатиме на їхній вибір грошима та іншими матеріальними цінностями, як це вже почала робити ПАРТІЯ РЕГІОНІВ. Усю кампанію опозиціонери пройшли пліч-о-пліч із громадянським суспільством, надаючи йому підтримку для здійснення повноцінного контролю за чесністю виборів.

Упродовж травня–липня 2012 р. відбулися форуми опозиційних сил в усіх регіонах України, на яких, зокрема, було розглянуто та доповнено проект Програми. За підсумками обговорень узагальнено надані пропозиції та винесено удосконалений проект Програми дій на загальноукраїнський форум Об'єднаної опозиції [16]. Публічні обговорення виборчих програм партії стали новим інструментом зв'язків із громадськістю та інформаційним приводом.

Проходили круглі столи із обговорення програми Об'єднаної опозиції «Справедлива держава, чесна влада, гідне життя». Представники Об'єднаної опозиції об'їхали всю країну, щоб написати свою передвиборчу програму. Були заплановані зустрічі з виборцями, спілкування з ними, щоб дізнатися про найбільш наболілі питання. Було проведено 11 круглих столів, на яких обговорювалася програма дій опозиції. 30 липня завершилося обговорення програми її остаточним затвердженням. Організація регіональних публічних обговорень та круглих столів щодо презентації проекту виборчої програми «Справедлива держава. Чесна влада. Гідне життя» стала однією із форм політичної активності Об'єднаної опозиції «Батьківщина». Під час обговорень опозиційні політики закликали громадськість до внесення власних пропозицій до тексту програми. Такі зібрання упродовж червня відбулися у 12 регіонах

(Хмельницький, Черкаси, Вінниця, Миколаїв, Херсон, Запоріжжя, Сімферополь, Луцьк, Ужгород, Рівне, Харків, Донецьк).

Під час роботи круглого столу неодноразово лунала теза про те, що лише у тісній співпраці між опозиційними політичними силами та громадянським суспільством є запорука можливості повернення України на демократичний шлях розвитку. Зокрема, лідер Партії «Громадянська позиція» А. Гриценко зазначив, що громадський сектор має стати своєрідними ліками для опозиції. Хоч і була небезпека, що ліки перетворяться у отруту – через зайве захоплення критикою.

Натомість, член ВО «Батьківщина» А. Шевченко навів приклади успішної співпраці парламентської опозиції і громадських активістів. Зокрема, це вже ухвалені закони про доступ до інформації, про заборону паління у громадських місцях тощо. Водночас він згадав і сумний досвід, вкинутий деякими громадськими діячами у суспільне поле, який став вбивчим для демократії. Це вірус «всі вони однакові». Саме він знижував мотивацію виборців брати участь у виборах та голосувати за Об'єднану опозицію. Завданням опозиції було чітко роз'яснити людям різницю між провладними політичними силами та Об'єднаною опозицією, між тією країною свавілля та корупції, яку представляв Президент за участі ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, і вільною, заможною та демократичною Україною, якої прагнула ВО «Батьківщина».

На думку активістів, постійний діалог між громадянським суспільством та демократичними політичними силами повинен стати традицією української влади. Думку громадськості щонайменше повинні враховувати під час написання законів, а також у налагодженні цивілізованого контролю за владою.

Однією з конкретних пропозицій, що пролунали з боку представників рухів «ЧЕСНО» та «Стоп цензури!», стала вимога засудити практику неособистого голосування у Верховній Раді України, а також назвати дату, з якої депутати-опозиціонери припинять голосувати «за себе та за того парня».

О. Турчинов, А. Яценюк та присутні на круглому столі депутати-опозиціонери зобов'язалися обговорити цю проблему на найближчих засіданнях опозиційних фракцій. І вже наступного ранку на спільному засіданні фракцій «БЮТ – Батьківщина» та

«Наша Україна – Народна самооборона» було офіційно вирішено, що відтепер усі депутати від опозиції голосуватимуть лише своєю карткою. Це підтвердило серйозність намірів Об'єднаної опозиції не лише слухати настрої суспільства, а й чути їх [17]. Цю позицію розділяли і представники Політичної партії «УДАР». Зокрема, А. Пишний зазначив: «У нас є спільна мета. Ми завжди ставили інтереси громадянського суспільства як пріоритет і сьогодні взяли їх за основу побудови нового політичного суспільства. Така позиція є чіткою, доведеною і ми готові рухатися далі» [15].

Натомість, член ВО «Батьківщина» А. Аваков наголосив на тому, що насправді люди і на Заході, і на Сході України однаково сприймають реальність. Питання в тому, що уклад звичок, у тому числі політикуму і місцевої влади, такий, що в Західній Україні, в Центральній людині значно простіше бути учасником громадянського суспільства, впливати на події, ніж у Східній Україні [18].

Політична партія «УДАР» врахувала критерії руху «ЧЕСНО» для визначення кандидатів у народні депутати. Угода руху «ЧЕСНО» з політичними силами передбачала, що, виходячи зі спільних цінностей щодо важливості проведення чесної виборчої кампанії та формування професійного і якісного складу Верховної Ради України, громадські активісти у рамках кампанії «Фільтруй Раду!» провели незалежну та чесну перевірку кандидатів зі списку партії та мажоритарників, підтриманих партією «УДАР» стосовно відповідності їх критеріям доброчесності кандидата:

1. Відсутність фактів порушень прав і свобод людини.
2. Непричетність до корупційних дій.
3. Прозорість задекларованих доходів та майна та їх відповідність способу життя.
4. Незмінність політичної позиції відповідно до волевиявлення виборців.
5. Особисте голосування в парламенті.
6. Участь у засіданнях парламенту та роботі комітетів.

Останні три критерії застосовуватимуться до кандидатів, які є чинними депутатами [19].

Ще одним з пунктів угоди була домовленість про організацію спільного форуму лідерів провідних політичних сил та лідерів громадянського суспільства для забезпечення справжнього діалогу [19].

Опозиційні політичні партії намагалися посилити діалог з громадянським суспільством. Таку думку висловив лідер Політичної партії «УДАР» В. Кличко під час зустрічі з представниками громадських організацій, зокрема, з активістами руху «САМ» та представниками руху «ЧЕСНО» [20]. Лідер «УДАРу» зазначив, що громадянське суспільство має вести діалог з політичними партіями, які готові підтримувати і відстоювати ініціативи неурядових організацій. Подібний діалог і співпраця – це світова і європейська практика і те, чого поки що не вистачає українському суспільству, вважали в «УДАРі». При цьому побудова такого діалогу має бути двостороннім рухом, який вимагає довіри й конструктивного підходу як від самих партій, так і від громадянського суспільства.

Після завершення внутрішньопартійних процедур відбору і оцінки кандидатів було оприлюднено партійний список «УДАРу», отже, у партії розраховували на об'єктивну оцінку кандидатур з боку суспільства, громадських організацій і руху «ЧЕСНО».

Цінність громадянського суспільства В. Кличко мотивував і особистими мотивами, оскільки аргумент у підтвердження тези, що в разі приходу очолюваної ним партії «УДАР» до влади він усі сили прикладатиме до розбудови в Україні громадянського суспільства. Цей аргумент базувався на тому, що В. Кличко більшу частину свого життя в стадії становлення як особистості прожив у Федеративній Республіці Німеччина, в якій сформовано громадянське суспільство, і проживання в ньому виховало його як людину, у якої велика повага до законів і відсутня тяга не те що до створення, а навіть і до проживання в авторитарній державі [21].

Турбота про альтернативні програми для громадянського суспільства не обмежувалися у В. Кличка лише діяльністю і програмами його опозиційної політичної сили. Спільна робота Фонду Братів Кличків та Фонду Конрада Аденауера в рамках реалізації проекту «ОЗДОРОВИ СУСПІЛЬСТВО» зумовлена усвідомленням того, що українське суспільство хворе. Воно страждає від корупції, правового нігілізму, відсутності взаємоповаги та толерантного ставлення громадян поміж собою. Головна мета проекту «ОЗДОРОВИ СУСПІЛЬСТВО» – підняти серед молодих людей тематику загальнолюдських цінностей, а також спонукати їх замислитися над тим, як можна поліпшити співіснування людей у суспільстві та

яку роль при цьому могла б відігравати їх власна діяльність. Цим проектом вони прагнули посилити орієнтацію молоді у своїй поведінці на такі цінності, як толерантність, особиста відповідальність, повага до співгромадян, а також активна громадянська позиція. Проект мав набути широкого громадського розголосу і за допомогою учасників, які повинні були виступати в ролі мультиплікаторів, набути поширення в регіонах України [22].

Політик також наголосив, що для перемоги на виборах важливою є співпраця опозиційних сил і громадянського суспільства щодо визначення єдиних кандидатів від опозиції на мажоритарних округах. Відтак «УДАР», не отримавши відповіді від колег з опозиції, звернувся до представників громадянського суспільства з пропозицією створити Громадську раду. «Ми розіслали звернення лідерам думок, громадським активістам, експертам, журналістам. Рада має допомогти політичним силам найближчим часом визначити єдиного кандидата по всіх округах. Посередництво громадянського суспільства зніме побоювання наших колег і сприятиме перемозі єдиного кандидата, підтриманого громадою» [23].

Аналогічні думки висловив О. Турчинов у червні 2012 р., наголосивши, що показником прогресу країни є розвиток громадянського суспільства, а громадянське суспільство «не можливе без існування потужних, впливових громадських організацій» [24]. О. Турчинов зазначив, що від того, чи зможе Об'єднана опозиція налагодити з громадянським суспільством співпрацю щодо захисту виборів як таких, захисту волевиявлення громадян та контролю за цим процесом, будуть залежати результати виборів.

Соціальні мережі стали тим місцем, де постійно підтримувався діалог опозиції з громадянським суспільством. Підтвердженням може слугувати повідомлення, яке з'явилося 29 липня 2012 р. у соціальних мережах: «Шановне громадянське суспільство! Об'єднана опозиція звертається до активістів, до свідомих-небайдужих громадян, до патріотів України, до тих, кому набридла влада мародерів у краю, а солодкоголосі крадії в столиці: запропонуйте достойного кандидата по київському мажоритарному виборчому округу № 214, висування якого підтримує опозиція» [25]. Це було пряме звернення опозиції до громадянського суспільства.

Заслугове на увагу і ставлення громадянського суспільство до технологічних проектів. Приклад – Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!», яка сподівалася повторити успіх Партії зелених на виборах 1998 р. Однак виборці продемонстрували, що мають імунітет до таких політтехнологій. Те, що партія набрала лише 1,5 відсотка голосів, затративши мільярди на виборчу кампанію, стало важливим показником зрілості суспільства. Суспільство потребувало конкретики, ідеологій чи бодай ідей. Воно вже не хотіло сприймати персон та їхні «харизми». А ідей не було [26].

У жовтні 2012 р. опозиційний бренд спрацював лише тому, що у бюлетенях не було графи «проти всіх». А іншої опозиції просто не було. Протестно налаштовані громадяни голосували за принципом «обрати кращих із гірших» – аби лише не партію влади. Хоча вже тоді опозиціонерів попереджали: вони отримали серйозний аванс, який потрібно відпрацювати. Насправді ж вони оцінили свій результат як перемогу та всенародну підтримку. І програли.

Власне, опозиція зрозуміла, що без підтримки думаючої частини суспільства вона приречена на поразку. Їй елементарно бракувало ідей. Адже, якщо аналізувати парламентську виборчу кампанію 2012 р., ВО «Батьківщина» отримала свої голоси швидше за інерцією, а Політична партія «УДАР» – завдяки імені лідера та авансах. Разом з тим, виборці показали незадоволеність опозицією через її низьку активність. Тому й голоси віддавали ВО Свобода». Очевидно, що кожен четвертий киянин, який голосував за ВО «Свобода», робив це не через їхній націоналізм. Це, власне, було голосування замість «проти всіх». Вони проголосували на зло – зіпсували настрої владі, опозиції та й собі, дізнавшись, кого обрали. Але це доводить запит на серйозну альтернативу. Є величезний шанс для нового, програмового, чесного політичного проекту, який би дослухався до людей. Після парламентських виборів почали з'являтися проекти опозиції, спрямовані на громадянське суспільство.

Водночас варто зазначити, що влада і владні структури багато проектів спрямовували на громадянське суспільство. Особливістю останніх років стала поява громадських організацій у середовищі влади. Вплив на ці організації опозиція не мала і не могла мати. Більшість громадських організацій були безпосередньо

пов'язані із замовниками або взагалі ними створені. Ще вони були у тісному контакті з тіньовими піарниками політиків. Чимало було і таких громадських організацій, які «не працювали постійно на одного замовника, а просто продавали свої послуги для проведення певної кампанії» [27]. Ціла мережа таких організацій діяла при Кабінеті Міністрів України та Верховній Раді України. Їхня головна мета – за вказівкою згори намагатися вкидати в суспільну думку потрібні на той час тези, ініціювати законопроекти, критикувати опонентів, підтримувати необхідний відсоток уваги та дискусії щодо теми, в якій зацікавлені замовники. Голови таких громадських організацій – найчастіше керівники, помічники народних депутатів або працівники апаратів міністерств. Особливо характерні такі організації для соціальних сфер, які не асоціювалися з фінансовою вигодою та великими грошовими потоками, – спорту, медицини, освіти, соціальної політики тощо. Натомість замовники із «грошових» міністерств – фінансів, вугільної промисловості, економіки – віддавали перевагу кишеньковим експертним центрам і аналітикам [27].

Влада дозволила НУО брати обмежену участь у розробці законодавства. Крім того, представників громадянського суспільства залучили до роботи Конституційної асамблеї, розробки Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства та діяльності Національного антикорупційного комітету.

Іншою ознакою потенційної готовності влади залучати громадянське суспільство до управління та ухвалення рішень стало створення сотень громадських рад на всіх рівнях державної влади. Ради налічували понад 9000 членів (у радах при центральних органах влади 39% учасників представляли НУО, 32% – профспілки й бізнес-асоціації і 7% – благодійні організації). При цьому представники «Freedom House» відзначали: «Хоча створення громадських рад є добрим знаком, їхній вплив на врядування неясний, а деякі НУО переконані, що це дозволяє владі імітувати участь громадськості у прийнятті рішень» [28].

Ухвалення нового законодавства, що регулювало діяльність громадських об'єднань, неурядових і некомерційних організацій, визнано у звіті найбільш значущою подією для розвитку громадянського суспільства 2012 р.

У розпорядженні влади був урядовий інформаційно-комунікаційний ресурс – сайт «Громадянське суспільство і влада», покликаний сприяти взаємодії громадян та їх об'єднань з Кабінетом Міністрів України та органами виконавчої влади в процесі формування і реалізації державної політики, а також надавати інформацію про діяльність Уряду з питань сприяння розвитку громадянського суспільства.

Наприкінці червня 2013 р. Президент затвердив план заходів щодо реалізації у 2013 р. «Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні». Представники третього сектору, які входили до Координаційної ради з питань розвитку громадянського суспільства, дістали унікальну можливість «супроводжувати у Верховній Раді» проекти законів про місцевий референдум, а також законопроект, який розширював можливості участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, вирішенні питань місцевого значення. Термін, відведений на виконання цієї важливої справи, більш ніж достатній, але не оптимістичний – «до прийняття закону» [29].

План наповнений понад 20 заходами, які спрямовані на забезпечення-удосконалення-підготовку-впровадження-розроблення різних добрих і нагальних справ, покликаних, нарешті, (до)розвинути громадянське суспільство в Україні. Зокрема, це розроблення проекту закону про свободу мирних зібрань; нової редакції закону про органи самоорганізації населення; типового положення про структурний підрозділ обласної адміністрації з інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю; стратегії розвитку соціальної відповідальності бізнесу тощо [29].

Своєю стратегією сприяння розвитку громадянського суспільства держава, замість розширення автономного місцевого самоврядування і автономних університетів, передала громадянському суспільству і бюрократичні закони, і формальні правила, які не створювали принципово нових позитивних стимулів [29].

Таким чином, підсумовуючи, варто констатувати, що відсутність усталеної соціальної бази в поєднанні зі слабкістю (відсутністю) програмно-ідеологічних засад опозиційних політичних партій призвело до значного послаблення виконання опозицією такої функції, як представлення альтернативних програм розвитку

суспільства. Опозиційним силам не вдалося налагодити системну роботу з суспільством, бракувало чіткої альтернативної платформи й стратегії, які б склали конкуренцію політиці влади і були б підтримані більшістю українського суспільства. Проаналізувавши процес становлення громадянського суспільства в Україні, варто наголосити на певній громадянській активності, на появі нових альтернативних проєктів, на тому, що громадяни почувають себе відповідальними за те, що відбувається в країні. Однак громадянського суспільства ще немає, оскільки відсутня основа для цього – взаєморозуміння і взаємодія всіх тих структур та проєктів. Політичні еліти України – не лише теперішнє керівництво, а й колишнє, і взагалі всі, хто діє в полі політики, – практично вичерпали свій ресурс.

---

1. Позичій представників політичних партій (блоків) напередодні виборів 2002 // Національна безпека і оборона. – 2002. – № 7. – С. 54.

2. Баймуратов М. Шлях до громадянського суспільства / М.Баймуратов, О.Долженков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/shlyah-do-gromadyanskogo-suspilstva>

3. Біла книга: реформування законодавчого середовища для розвитку громадянського суспільства в Україні. – К.: ПРООН, 2011. – С. 21.

4. Хочу подивитися, яким президентський законопроект про скасування техногляду дійде до голосування – Гриценко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.grytsenko.com.ua/news/view-khochu-podyvytysja-u-jakomu-vyhlyadi-prezydents-kyu-zakonoproekt-pro-skasuvannja-tekhohljadu-diyde.html>

5. Третьяков: Громадянське суспільство може змусити владу прислухатися до думки людей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/news/527908-tretyakov-gromadyanske-suspilstvo-moje-zmusiti-vladu-prisluhatisya-do-dumki-lyudey.html>

6. Опозиційний уряд затвердив Програму розвитку української мови, культури та історичної свідомості громадян [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://byut.com.ua/news/1869.html>

7. Юлія Тимошенко закликає громадянське суспільство до захисту демократії в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://byut.com.ua/news/3287.html>

8. Тимошенко для боротьби бракує громадянського суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsmarket.com.ua/2011/02/timoshenko-dlya-borotbi-brakuye-gromadyanskogo-suspilstva/>

9. Захаров Є. Конференція «Громадянське суспільство в Україні» (Вашингтон, 7–8 квітня) / Є.Захаров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khpg.org/index.php?id=1071255245>

10. Представники громадянського суспільства просять владу звільнити Юлію Тимошенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.tymoshenko.ua/uk/article/yulia_tymoshenko_22_04_2013_03

11. Штюдemann Дітмар: Парафування домовленості про асоціацію – це не подарунок вашому президентові 17 грудня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/37703>

12. Кличко просить громадянське суспільство дати оцінку закону про вибори [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/1284899-klichko-prosit-gromadyanske-suspilstvo-dati-ocinku-zakon-u-pro-vibori>

13. Круглий стіл «Новий порядок денний: опозиція – суспільству» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/video/krugliy-stil-noviy-poryadok-denniy-opoziciya-suspilstvu>

14. Капсамун І. Що опозиція пропонує суспільству? / І. Капсамун, М. Томак // «День» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/panorama-dnya/shcho-opoziciya-proponuie-suspilstvu>

15. Пишний Андрій: Об'єднана опозиція взяла інтереси громадських організацій за основу для побудови нового політичного суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://frontzmin.ua/ua/media/news/none/10998-andrij-pishnij-obednana-opozitsija-vzjala-interesi-gromadskih-organizatsij-za-osnovu-dlja-pobudovi-novogo-politichnogo-suspilstva.html>

16. Об'єднана опозиція запевняє, що зробила висновки з помилок минулого [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/49958>

17. Науменко Р. «Батьківщина» іде в новий парламент із чистими списками / Р. Науменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

18. Арсен Аваков: Особливість сходу в тому, що там влада придушила спротив людей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tvi.ua/new/2013/06/01/arsen_avakov

19. Кличко пообіцяв підтримати критерії ЧЕСНО 25.04.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chesno.org/news/1459/>

20. Кличко Віталій: Авторитет громадських організацій сприятиме перемозі опозиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://klichko.org/ua/news/news/avtoritet-gromadskih-organizatsiy-spriyatime-peremozi-opozitsiyi>

21. Мокін Б. Враження від відповідей Віталія Кличка «акулам» Євгена Киселева / Б. Мокін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mokin.com.ua/news/6151.html#_UkVxDfN0yCk

22. МОЛОДІЖНИЙ ПРОЕКТ «ОЗДОРОВИ СУСПІЛЬСТВО!» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.klichkofund.org.ua/news/index/id/9?page=1>

23. Головна боротьба на цих виборах відбувається між владою і суспільством, – Кличко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zik.ua/ua/news/2012/09/11/367981>

24. Турчинов Олександр: Від результатів виборів буде залежати майбутнє України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://byut.com.ua/news/11392.html>

25. Alex DADDY Popov 29 июля 2012 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://plus.google.com/108101501531153505630/posts/7jSwi5XiTYF>

26. «Без підтримки думаючої частини суспільства, яку опозиція матюкливо називає «противсіхами», вона приречена на поразку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_bez-pidtrimki-dumayuchoji-chastini-suspilstva-yaku-opoziciya-matyuklivo-nazivae/464234

27. Кондратенко І. Громадянське суспільство та його вороги / І. Кондратенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/46147>

28. «Freedom House»: Громадянське суспільство України є більш активним, ніж рік тому [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.0342.ua/article/164875>

29. Неберікут О. Милиці для громадянського суспільства / О. Неберікут [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://opora.lviv.ua/?p=2878>